

Hvordan stjernebildene har fått navnene sine

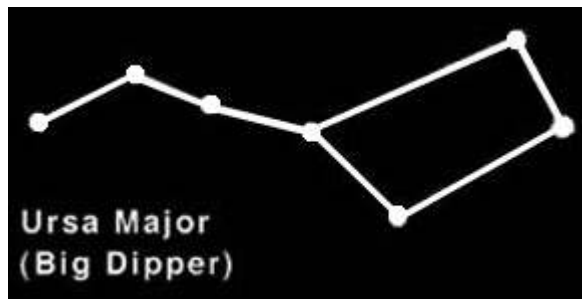
Melkeveien

Herkules, den største helten i gresk mytologi, var sønn av Zevs og en jordisk kvinne. Herkules var sønn av en gud og en dødelig, ble han selv halvt gud og halvt dødelig. Dette ville Hermes gjerne gjøre noe med. (Hermes var gudenes budbringer og hadde flygende sandaler, for å komme fra himmelen og ned på jorda.) Den eneste måten for å gjøre Herkules udødelig på, var å la Herkules drikke gudemelk fra sjefsgudinnen Hera (Zevs hustru). Dette var ikke særlig enkelt, fordi Hera var veldig sjalu og sint på Herkules som var Zevs' uekte sønn. Hun ville Herkules det verste fordi hun hatet ham så sterkt. Hermes fant ingen annen løsning enn å snike seg opp til Hera mens hun sov, og legge den lille Herkules inntil brystet hennes.

Herkules var utrolig glupsk, og han drakk seg mett og vel så det. Da Herkules hadde fylt både magen og munnen, så det ut som Hera ville våkne. Hermes skjønte at det var fare på ferde, både for han selv og for lille Herkules. Hvis Hera hadde fått vite hva som hadde skjedd, ville det gå dem begge meget ille. Derfor grep Hermes tak i Herkules og fløy vekk over himmelen ved hjelp av sine flygende sandaler. Han fløy så fort og holdt så hardt rundt magen til lille Herkules, at mye av den melken Herkules hadde fått i seg sprutet ut over himmelen. Hver dråpe ble til ei stjerne. Det er de stjernene vi i dag ser på himmelen og kaller melkeveien.

Storebjørn og lillebjørn - Ursa Maior og Ursa Minor

Storebjørn står mellom Løven og Draken på nattehimmelen. Her i nord er stjernebildet synlig hele året, så lenge det er mørkt. Karlsvogna, som de fleste kjenner, er halen til bjørnen.

Alle folkeslag, alt fra nordamerikanske indianere til indiske risdyrkere, har sett på dette stjernebildet som noe som har med en bjørn å gjøre. Storebjørn er et stort stjernebilde, og inneholder mange andre bilder. Karlsvogna er bare ett eksempel.

Både bjørnen og vogna er kjent fra urtiden, fra Gagnesdalen til Store slavesjø. "Karl" har sannsynligvis kommet til i det nordiske området i middelalderen. De fleste tror at "Karl" kommer fra Karl den store. Men Karl den store var ikke kjent blant den Vest germanske stammen, med unntak av angelsakserne.

Noen andre antar at "karl" ikke kommer av navnet Karl men fra "kar". For oss nordmenn, daner og goter er det naturlig å tenke på den største karen av alle, nemlig Tor.

Lillebjørn går rundt himmelpolen. Polstjernen eller polaris er den eneste stjernen som ikke flytter seg, de andre går ei runde på 24 timer.

Det første navnet for lillebjørn var Kynosuris, som betyr hundehale. Det var sannsynligvis fønikerene som tok det i bruk, omtrent 600 år f.kr. Den første filosof, Thales fra Milets, var mest sannsynlig den som innførte "hundehalen". Thales drev handel og hadde interesser for skipsfarten i hjembyen, Kolonierbia ved svartehavet. Han rådet greske sjøfolk til å slutte å bruke storebjørn som veiviser mot nord, og sa de heller måtte begynne å bruke hundehalen som den nye veiviseren. Om man følger stjernene Gamma og Beta i lillebjørn, kommer man rett nord. Herodot sa at Thales var fønikerenes hærkomst. Det var faktisk mange grekere som begynte å kalle hundehalen "fønikerstjernene" til minne om den kloke filosofen.

Omtrent 400 år etter Thales, skrev Aratos om "den mindre bjørnen". I 1603 nådde "lillebjørn" de første latinske katalogene, og ble skrevet som Ursa Minior = lillebjørn.

Arkadia var et fjellandskap på Peleponnes med skogkledde åser, daler og frodige høysletter. Her levde folk stort sett i fred fra alt bråket og utviklingen av bystatene. Naboene, de verdensvante korinterne og de ordknappe spartanerne, lo av bøndene i Arkadia. Callisto var ei barbeint, fregnede gjeterjente fra Arkadia. Hun ble elsket av Zevs, og sammen fikk de sønnen Arkas. Zevs hustru, Hera, hevnet seg kraftig for dette. Callisto ble omskapt til en bjørn, og sønnen Arkas ble en kjekk ung jeger.

En dag ute i skogen, skulle Arkas til å trekke av et skudd for å felle en vakker bjørnebinne. Han ante ikke at dette var hans egen mor. Zevs overvåket alt sammen. Han klarte ikke å gjøre om Heras dom, fordi gudene ikke kunne trosse skjebnen. Men Zevs tenkte fort, han tok tak i bjørnens hale før Arkas rakk å trekke av. Zevs kastet bjørnen opp på himmelen, hvor den ble et bjørnebilde, deretter tok han sønnen og kastet han i samme retning. Arkas ble til lillebjørn. Hera likte ikke dette og befalte svogeren Poseidon å skyve Callisto så langt opp mot nordpolen at hun ikke kunne bade i verdensfloden Okeanus, hun trodde at det da skulle bli slutt på Callistos skjønnhet. Men resultatet ble at Callisto bare skinte mye vakrere enn før, som stjernebildet Storebjørn.

Orion

Orion er det mest dominerende stjernebildet på himmelen. Før midnatt står Orion lengst syd på himmelen, med tyren, tvillingene, enehjørning og storehund rundt. Haren er plassert under Orions føtter. Orion er plassert sør for solbanen på himmelekvator. Derfor er dette stjernebildet synlig i hele verden hvor det bor mennesker.

Om vi kaller Orion et urstjernebilde er det sant, stjernebildet har bestått siden vandringsstiden da mennesker fra den indoeuropeiske språkgruppen kom over til Balkan og For-Asia. Orion har alltid blitt kalt den store jegeren. Mennesker tilba helten på himmelen, så bildet er ikke bare et symbol av tilfeldige stjerner. De eldste fortellingene forteller at jegerne hadde hatt det veldig godt der de hadde vokstopp i Boeotia, de hadde rikt jordbruksdistrikt med skogkledde åser og fjell. Her ble jegeren Orion utrolig populær.

Grekerne hadde mange fortellinger som handlet om Orion og mange kvinner. De pietistiske araberne ville ikke bruke navnet på en avgud om dette stjernebildet, så de kalte stjernebildet heller Al Jauzah, som betyr "den i midten" eller "den sentrale figuren". De første som brukte Orion-navnet, var kanskje fra det akkadiske Uru Anna. De brukte Orion om sola om dagen og stjernebildet om natten.

Det mest kjente sagnet i orionmyten handler om den mektige jegeren og to gudinner. Den verste kvinnehistorien var med "Eos" = "morgenrøden". Denne "rosenfingrende Eos" var kjent for å glemme elskerne når natten var over. Artemis hadde nå fått et godt øye for jegeren. Selv var Artemis skogsgudinne med pil og bue. Alle skjønnte at dette ikke kunne gå bra, til og med Orion skjønnte det da noen minnet han på hva som hadde skjedd med Tothemos.

Tothemos var Artemis' første elsker. Artemis var så lykkelig da hun stod opp for å skinne etter den første natten, at hun ba Zevs gi Tothemos evig liv. Dette gjorde han, men Artemis hadde glemt å be om evig ungdom. Etter hvert som tiden gikk, begynte Tothemos å skrumpe mer og mer sammen helt til han til slutt ble til en sikade. Ennå kan vi høre han helt syd i verden når han skriker etter sine elskede: "sjiriii, sjiriii".

Når Orion tenkte på denne historien, turte han ikke gjøre noe annet enn å stikke av. Han la på svøm over den himmelske flod, Eridanus. Men midt på bredden stod Artemis sammen med sin bror Apollon. Apollon visste hva som plaget Artemis, og ville hjelpe henne med å kvitte seg med denne smerten. Han brukte strålekransen sin til å skinne sånn at svømmeren bare ble til et flakkende skimmer ute på bølgene. Han ba Artemis skyte en pil på det som beveget seg i vannet. Når den døde jegeren fløt på land, oppdaget Artemis hvem hun hadde skutt.

Et annet sagn forteller om Orion som var på jakt en tidlig vårdag i skogen. En fugl som hadde oppdaget at Orion var på vei mot dens rede med egg i, fløy opp fra skogbunnen og ba Orion spare eggene. Men Orion gikk rett på redet og knuste alle eggene. Han ville bare vise hva som skjedde med de som gikk i veien for han. Fuglen fløy trist inn i skogen og traff på vårens gudinne, Ostra. Hun var ute å sang om blomstene som spirte og fuglene som bygget rede. Ostra trøstet fuglen, men den var så lei deg at den ville bli forvandlet til et annet dyr som kunne løpe fra og lure Orion. På denne måten ble fuglen forvandlet til haren Lepus.

En dag møtte Lepus Pleiadene (Pleiones syv døtre) og Atlas (dømt av gudene til å holde jorden og himmelhvelvingen oppe på sine skuldre). De bandt blomsterkranser og danset for sin hellige okse/tyr, Taurus. Lepus advarte de mot Orion og hans trofaste hunder Procyon og Sirius som nærmet seg. Akurat i tide klarte de å løsne Taurus fra tauene han var bundet med, og tyren sprang av gårde. Orion og hundene løp etter tyren, mens Lepus hoppet i veien for dem. Hundene satte etter haren, og tilslutt snublet Orion i en av hundene. Han falt ned på bakken med et stort brak, mens haren og hundene forsvant inn i skogen. Orion ble meget sint fordi han hadde ramlet og fordi de syv Pleiadene ble stående og le av han. Orion satte på sprang etter dem. De søkte tilflukt i et hus, men Orion kom etter dem og slo løs taket. Da ble Pleiadene så redde at de ba Afrodite forvandle dem til duer, som var hennes fugl, slik at de kunne fly i sikkerhet opp til himmelen. Tilslutt rømte de til Afrodites tempel, der fikk de i oppdrag å fly med mat (ambrosia) og drikke (nektar) til gudene. Som takk ble Pleiadene plassert ved siden av tyren på stjernehimmelen, slik at de kunne fortsett å binde blomsterkranser og danse for han i all evighet. Samtidig beskytter tyren dem mot Orion, som er på motsatt side tyren på himmelen i forhold til Pleiadene. Dette er viktig fordi Orion fortsatt er på vei etter dem, det kan vi se ved at han strekker hals etter dem hver natt.

Et tredje sagn sier at Orion jaktet på Pleiadene fordi han var forelsket i en av dem, Merope, men hun ville ikke ha noe med han å gjøre. Orion ble så plagsom at de måtte

gjøre noe for at ikke alle dyrene skulle miste livet. Lepus, haren, klarte til slutt å overtale Callisto til å søke hjelp fra Gaia, jordens mor. Hun sendte skorpionen fra nedgangen av dødsriket, han drepte Orion med et stikk i foten. Artemis, jaktens og dyrenes gudinne, ble kjempe lei seg når Orion døde. I stede for å vekke ham til live igjen, så han ikke skulle fortsette med de dumme tingene, sendte hun han udødelig opp til himmelen. Hundene måtte selvfølgelig bli med, så de ble plassert rett bak han på himmelen. Skorpionen måtte også bli udødelig siden han hjalp Pleiadene. Artemis sendte han til en annen del av himmelen, så det ikke skulle bli flere konflikter mellom Skorpionene og Orion. Storebjørn og sønnen Lillebjørn ble satt sammen på himmelen for å vokte Orion.

Nå var det bare haren Lepus igjen. Den skulle få lov til å fortsette leken med å lure jegeren og hundene, så den ble plassert ved Orions føtter. Lepus savnet veldig å legge reir, men da vårens gudinne Ostra spurte om den ville bli fugl igjen, svarte den nei. Hun ba Lepus legge seg på redet den hadde bygd. Ostra pustet på Lepus tre ganger, og det ble tre egg i redet. Etter denne gangen skulle Lepus få legge egg en gang i året, i påsken. På denne måten ble påskeharen til. (Ostern - tysk, Easter - engelsk, påske er begge avledet av Ostra.)

Lyren

Lyren er et lite, men veldig klart, stjernebilde, som er mellom Svanen og Herkules. Hovedstjernene lager et skjevt rektangel med den store stjernen Vega i toppen. "Lyra" var det greske navnet for stjernebildet. "Kithara" ble også brukt, men det er et annet instrument som sangerne brukte til å akkompagnere med når de holdt dikt.

Hermes, gudenes budbringer, fant en gang et skilpaddeskall på stranden. Skallet hadde uttørkede skinnrevler som det gikk an å lage strenger av. Disse gikk det an å stemme, slik at man kunne spille på dem. Hermes fikk ikke beholde instrumentet så lenge. En dag oppdaget Apollon at Hermes hadde stjålet bølingen hans, med okser og kyr. Dette kunne kun erstattes med det kjæreste Hermes eide, og det var lyren. Apollon gav lyren til Orfeus, artisten som kunne trollbinde trær, dyr og mennesker med musikken sin. Ingen klarte å gjøre noe ondt når Orfeus spilte på lyren, selv uhyrene i dødsrike klarte han å trollbinde.

Orfeus brukte harpen til å lokke sin elskede Evrydike hjem igjen fra dødsriket, der guden Hermes hersket. Men Orfeus klarte aldri å få Evrydike ut av dødsriket, fordi Hermes hadde satt krav om at Orfeus ikke måtte se henne før de begge var ute av dødsrike. Dette var ikke lett fordi Hermes hadde gjort Evrydikens stemme og hånden Orfeus holdt i, helt ugjenkjennelig.

Bjørnepasseren (Bootes)

Bjørnepasseren ser vi i sør når det begynner å gå mot lysere tider. Derfor er det lettest å se stjernebildet i sørøst på senvinteren. Tidlig på høsten ser vi hovedstjernen Arcturus i vest. Høyt på himmelen peker skaftet på Karlsvogna ned mot Arcturus. Rundt bjørnepasseren er Berenikes hår og Jakthundene i vest, i øst er Kronen.

Bootes betyr egentlig oksedriveren. Bjørnepasseren som vi bruker, kommer fra Arcturus. Det var Homner som brukte oksedriveren i Odysen, mens bjørnepasseren var Hesiods navn på stjernebildet. Bjørnepasseren skulle passe på at ikke Storebjørn skulle stikke av og bli borte under horisonten.

Perseus

Høyt på himmelen mellom Kusken og Andromeda, med Kassiopeia i nord og væren i

sør, finner vi Perseus. I Norge er Perseus synlig hele året. Det har alltid vært astronomisk interesse for stjernebildet, en av grunnene til det er den formørkelsesvariable stjernen Algol.

Perseus var sønn av Zevs og den veldig pene Denaë, datteren til kong Akrisios i Hellas. Det var spådd at Akrisios ville bli drept av Denaës sønn, Perseus. Derfor låste han Perseus og Denaë inne i et bur og sendte det til havs i håp om at han aldri skulle se dem igjen. Lang tid senere fløt buret i land på øya Serifos. Der var onde Polydektev konge. Hans eldre bror Dictys befrikk Perseus og Denaë, og gav dem lov til å bo i hans hus. Polydektev ville ha Denaë til kone, men hun nektet fordi Polydektev krevde at hun måtte forlate Perseus, om hun skulle bli hans hustru. Denaë var så glad i sønnen sin at hun ikke ville forlate ham, og hun ville heller ikke bli Polydektevs hustru.

Av denne grunn hatet Polydektev Perseus. Han klarte å lure Perseus til å gi ham hvilken som helst gave. Polydektev krevde da at Perseus skulle reise til de forferdelige Gorgonenes rike og komme tilbake med Medusas hode, den styggeste av de tre Gorgonsøstre. Hun var så stygg at alle som så hodet hennes ble forvandlet til stein. På veien fikk Perseus låne skjoldet og sverdet til Athene, visdommens gudinne. Gjennom skjoldet kunne Perseus trygt se på Medusas hode, men han måtte ikke se direkte på henne. Han lånte også sandalene til Hermes, gudenes budbringer, og hjelmen til Hades, dødsrikets hersker. Alle som hadde på seg denne hjelmen ble usynlige.

Med disse hjelpemidlene klarte Perseus å kappe av Medusas hode. Da han rømte fra de to andre sinte Gorgonsøstre, kom hesten Pegasus opp der Medusas blod traff havet. Pegasus hjalp Perseus å løpe fra Gorgonsøstre.

På hjemturen møtte Perseus prinsesse Andromeda av Etiopia, hun var lenket til en klippe ved havet. Hun skulle ofres til havuhyret Cetus. Poseidon, havets gud, hadde gitt dette som straff til Etiopias befolkning fordi den innbilske dronning Kassiopiea hadde fornærmet Poseidons døtre, havnymfene. Hun hadde gjort dette ved å si at hun var vakrere enn dem. Kong Kefeus hadde fått vite av Oraklet at den eneste måten å blidgjøre Poseidon på, var å ofre deres datter.

Med det første Perseus så Andromeda, ble han forelsket i henne. Han tok opp kampen mot havuhyret, etter at han hadde fått tillatelse av Kong Kefeus til å gifte seg med Andromeda, om han klarte å redde henne. Klarte han dette, reddet han samtidig Etiopia fra Cetus' grusomme herjinger. Etter en hard kamp klarte Perseus å forvandle Cetus til en stor steinfylt øy, ved å vise ham Medusas hode.

Etter at Andromeda og Perseus hadde giftet seg, tok Perseus med seg sin hustru tilbake til Serifos. Han fortalte Polydektev at han hadde Medusas hode i sekken, men han ble ikke trodd av verken Polydektev eller hans venner. Derfor måtte han vise dem hodet, og alle ble til stein utenom Perseus som snudde seg vekk. Fra nå av ble Dictys konge, mange mente at det skulle han alltid ha vært. Grunnen til det var at han var mye snillere enn Polydektev noen gang hadde vært.

Spådommen om at Perseus skulle drepe bestefaren, gikk også i oppfyllelse. På et idrettsstevne blåste gudene en diskos som Perseus kastet ut av retning, slik at bestefaren ble truffet og drept.

På himmelen ser vi Perseus med Medusas hode i hånden, pekende ned mot Cetus. Medusas øye er stjernen Algol, som er djevelstjernen. Ved siden av Perseus er Andromeda med lenker rundt hendene. Over henne er dronning Kassiopiea og kong Kefeus. Den flygende hesten Pegasus flyr opp fra havet, der også fiskene og vannmannen er, og forbi Andromeda.